

TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHI SHAXSINING O'ZINI O'ZI ANGLASHINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Mamatova Mohiniso Davlatovna
mamatovamohiniso610@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezisdagi o'quvchi shaxsining o'zini o'zi anglash jarayonini ta'lim tizimi doirasida shakllantirishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilingan. O'zini anglash fenomeni shaxsning ichki ruhiy holatini, maqsadga yo'naltirilgan faoliyatini va ijtimoiy qadriyatlar tizimiga munosabatini belgilovchi psixologik jarayon sifatida yoritiladi. Maqolada o'zini anglashni rivojlantirishning samarali metodlari, ta'limiy muhitdagi psixologik-pedagogik sharoitlar va o'qituvchi–o'quvchi o'zaro munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlari chuqur tahlil etilgan. Shuningdek, o'zini anglashning shaxs shakllanishidagi o'rni hamda uning ijodiy va ijtimoiy faollikka ta'siri ilmiy asosda bayon etilgan.

Kalit so'zlar: o'zini o'zi anglash, shaxs psixologiyasi, refleksiya, ta'lim metodikasi, motivatsiya, shaxsiy rivojlanish, o'zini boshqarish, ijtimoiy ong, ta'lim jarayoni.

METHODOLOGY OF DEVELOPING THE STUDENT'S SELF-AWARENESS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation

This thesis analyzes the theoretical and methodological foundations of the formation of the student's self-awareness process within the framework of the educational system. The phenomenon of self-awareness is considered as a psychological process that determines the internal mental state of the individual, goal-oriented activity and attitude to the system of social values. The article deeply analyzes effective methods of developing self-awareness, psychological and pedagogical conditions in the educational environment and the specific features of teacher-student relationships. Also, the role of self-awareness in the formation of the personality and its impact on creative and social activity are scientifically described.

Keywords: self-awareness, personality psychology, reflection, educational methodology, motivation, personal development, self-management, social consciousness, educational process.

МЕТОДОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ САМОСОЗНАНИЯ СТУДЕНТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В диссертации анализируются теоретико-методологические основы формирования самосознания студента в рамках образовательной системы. Феномен самосознания рассматривается как психологический процесс, определяющий внутреннее психическое состояние личности, целенаправленную деятельность и отношение к системе общественных ценностей. В статье глубоко анализируются эффективные методы развития самосознания, психолого-педагогические условия образовательной среды и особенности взаимоотношений педагога и ученика. Также научно рассматривается роль самосознания в формировании личности и его влияние на творческую и социальную активность.

Ключевые слова: самосознание, психология личности, рефлексия, педагогическая методика, мотивация, личностное развитие, самоменеджмент, общественное сознание, образовательный процесс.

KIRISH

Ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsining o'zini o'zi anglashini rivojlantirish muammosi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanining markaziy yo'nalishlaridan biridir. Chunki insonning ijtimoiy hayotdagi faoliyati, maqsadlari, xulqi va qarorlarining asosi aynan o'zini anglash darajasi bilan belgilanadi. O'zini o'zi anglash shaxsning "men" konsepsiyasi, o'z qobiliyatlari, ehtiyojlari, imkoniyatlari va jamiyatdagi o'rni haqidagi real tasavvurlar tizimidir. Ta'lim jarayonining asosiy vazifasi – faqat bilim berish emas, balki o'quvchini o'zini anglay oladigan, mustaqil fikrlaydigan va ongli qaror qabul qiladigan inson sifatida

shakllantirishdir. O‘zini o‘zi anglash tabiatan refleksiv jarayondir. O‘quvchi o‘zini faqat o‘qish jarayonida, o‘qituvchi va tengdoshlari bilan muloqotda, baholash, muhokama va ijodiy faoliyat orqali anglay boshlaydi. Shu nuqtai nazardan, o‘zini anglashni rivojlantirish metodikasi o‘quvchining ichki tafakkur jarayonlarini faollashtirish, o‘z harakati va fikriga tanqidiy qaray olish, o‘z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his etish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilishi kerak.

O‘zini anglashning pedagogik mohiyati, shaxsni faol subyekt sifatida shakllantirishda namoyon bo‘ladi. O‘quvchi faqat bilim oluvchi emas, balki bilimni o‘z ruhiy dunyosiga singdiruvchi, uni tahlil qiluvchi va o‘z hayotiy tajribasi bilan bog‘lovchi shaxsga aylanadi. Shu sababli, o‘zini o‘zi anglash metodikasi faqat didaktik yoki psixologik yondashuv emas, balki refleksiv pedagogik jarayon sifatida talqin qilinadi. Ta’limda o‘zini anglashni rivojlantirishning markazida refleksiya, metakognitiv tafakkur va ijtimoiy-emotsional o‘zaro ta’sir jarayonlari turadi. Bu jarayonlar o‘quvchini o‘zining o‘quv faoliyatiga, intilishlariga va hissiy holatlariga nazar tashlashga, ularni baholashga undaydi. Natijada shaxsda o‘z qadrini his etish, mustaqil fikrlash va ichki motivatsiyani boshqarish qobiliyati paydo bo‘ladi.

O‘quvchi shaxsining o‘zini anglash jarayonini tahlil etar ekanmiz, uni uch bosqichda ko‘rish mumkin: o‘zini idrok etish, o‘zini baholash, va o‘zini rivojlantirish. Birinchi bosqichda shaxs o‘zining kimligini, qaysi jihatlari bilan boshqalardan farq qilishini tushunadi. Ikkinchi bosqichda u o‘z xatti-harakatlarini, yutuq va kamchiliklarini baholay boshlaydi. Uchinchi bosqichda esa inson o‘z imkoniyatlarini kengaytirish, yangi sifat darajasiga chiqish yo‘lida faol harakat qiladi. Shu jarayonlarning uyg‘unlashuvi o‘quvchining o‘zini o‘zi anglash darajasini belgilaydi.

Ta’lim jarayonida o‘zini anglashni rivojlantirish samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining shaxsiy va pedagogik pozitsiyasiga bog‘liq. An’anaviy yondashuvda o‘qituvchi bilim beruvchi, nazorat qiluvchi rolida bo‘lgan bo‘lsa, akmeologik va shaxsga yo‘naltirilgan ta’limda u – yo‘l ko‘rsatuvchi, muloqotchi va hamkor sifatida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi o‘quvchining fikrini qadrlasa, uni tinglasa, tahlil qilishga undasa, bu jarayonda o‘quvchi o‘zini faol shaxs sifatida his etadi. Bu esa o‘zini anglash mexanizmlarini faollashtiradi. Pedagogik akmeologiya nuqtai nazaridan qaraganda, o‘quvchi shaxsining o‘zini o‘zi anglash darajasi uning shaxsiy kamolot cho‘qqisiga erishish ko‘rsatkichidir. Chunki o‘zini anglagan shaxs o‘z

hayotiy pozitsiyasini ongli belgilaydi, maqsad sari intilish mexanizmini shakllantiradi va o‘z faoliyatining natijasini tahlil qilib, o‘zini takomillashtirishga yo‘naltiradi.

Metodik jihatdan olganda, o‘quvchi shaxsida o‘zini anglashni rivojlantirish interaktiv metodlar, refleksiv mashg‘ulotlar, ijodiy topshiriqlar va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar orqali amalga oshiriladi. Ayniqsa, “Men konsepsiyasi”ni shakllantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar (masalan, o‘z qobiliyatlarini tahlil qilish, shaxsiy muvaffaqiyat daftari yuritish, o‘z-o‘zini baholash varaqalari) bu jarayonni yanada samarali qiladi. Zamonaviy ta‘lim psixologiyasida o‘quvchilarning o‘zini anglash jarayoni faqat o‘quv faoliyati bilan cheklanmaydi, balki ularning ijtimoiy identifikatsiyasi va psixologik barqarorligini ham mustahkamlaydi. Shu bois, bu metodikani ishlab chiqishda shaxsning ijtimoiy-emotsional muvozanatini saqlovchi psixopedagogik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchining o‘zini o‘zi anglashini rivojlantirish metodikasida dialogik ta‘lim, refleksiv mashg‘ulotlar, ijodiy yozuvlar, o‘zini baholash varaqalari, psixologik treninglar, va metakognitiv yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Masalan, o‘quvchilarga “Men kimman?”, “Men nimaga qodirman?”, “Meni boshqalar qanday ko‘radi?” kabi savollar asosida muloqot tashkil etish, ularni o‘z tajribalarini yozma va og‘zaki ifodalashga undash ularning o‘zini anglash darajasini oshiradi. Shu tarzda o‘quvchi o‘z tafakkurini kuzatadi, o‘zini baholashni o‘rganadi va o‘z harakatlariga ongli yondashishni shakllantiradi.

O‘zini anglashni rivojlantirish uchun ta‘lim muhitining psixologik iqlimi ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Agar sinfda o‘zaro ishonch, hurmat va qo‘llab-quvvatlash muhiti yaratilgan bo‘lsa, o‘quvchi o‘z fikrini erkin ifoda etadi, xatolardan qo‘rqmaydi, o‘z ustida ishlashga intiladi. Aksincha, bosim, tanqid va qo‘rquv muhiti mavjud joyda o‘quvchining o‘zini anglash mexanizmlari sustlashadi. Shu bois o‘qituvchi o‘quvchining ruhiy holatini inobatga olgan holda, har bir shaxsga individual yondashuvni qo‘llashi zarur. O‘zini o‘zi anglash o‘quvchining ijtimoiy-axloqiy shakllanishida ham asosiy omil hisoblanadi. Inson o‘zini kim deb bilsa, qanday qadriyatlarga ega ekanini his etsa, shunga muvofiq yashaydi. Shu sababli ta‘lim jarayonida o‘zini anglash nafaqat intellektual, balki ma‘naviy rivojlanish jarayoni hamdir. O‘quvchi o‘zini anglagan sari o‘z qadriyatlarini shakllantiradi,

boshqalarga nisbatan empatiya, bag‘rikenglik va mas’uliyat hissini his eta boshlaydi. Metodik jihatdan olganda, o‘quvchilarda o‘zini anglashni rivojlantirish jarayonida o‘qituvchi o‘quv faoliyatini shunday tashkil etishi kerakki, unda har bir o‘quvchi o‘z fikrini tahlil qilsin, o‘z qarashlarini asoslasin, muammolarga shaxsiy nuqtai nazardan yondashsin. Bunday yondashuvda dars faqat axborot uzatish emas, balki shaxsiy tajriba almashish, o‘zini ifoda etish va fikrlash madaniyatini shakllantirish maydoniga aylanadi.

O‘zini o‘zi anglash jarayonini rivojlantirishning yakuniy natijasi o‘quvchining ichki uyg‘unlik holatidir. Bu holatda shaxs o‘zini tan oladi, o‘z imkoniyatlarini real baholaydi va o‘z hayotini maqsadli tarzda boshqaradi. Shunday qilib, o‘zini anglash metodikasini ta’lim jarayoniga chuqur joriy etish insonning mustaqil fikrlovchi, ma’naviy barkamol va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Bu esa ta’limning asosiy maqsadi – inson kapitalini rivojlantirish va jamiyatda ongli fuqarolik madaniyatini shakllantirish yo‘lida muhim qadamlardan biridir.

O‘qituvchining vazifasi, o‘quvchiga o‘zini anglash imkoniyatini yaratish, unga tayyor “to‘g‘ri javob” emas, balki mustaqil izlanish, shaxsiy tahlil va ichki kashfiyot yo‘lini ko‘rsatishdan iborat. Shu tarzda ta’lim jarayoni shaxsning o‘zini kashf etish maktabiga aylanadi. Natijada o‘quvchining o‘zini anglash darajasi nafaqat uning intellektual o‘shida, balki axloqiy va estetik dunyoqarashida, shaxsiy mas’uliyat hissida va hayotiy qarorlar qabul qilish madaniyatida ham o‘z aksini topadi. Bu esa ta’limning insonparvarlik mohiyatini ochib beradi va shaxsni komillikka yo‘naltiruvchi eng yuqori maqsadga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkinki, o‘quvchi shaxsining o‘zini o‘zi anglashini rivojlantirish — bu shunchaki psixologik holat emas, balki pedagogik jarayonning markaziy tamoyiliga aylangan murakkab ijtimoiy-psixologik hodisadir. O‘quvchi o‘zini anglagan sari u o‘z “men”ini topadi, shaxsiy imkoniyatlarini anglaydi, o‘z faoliyatini tahlil etadi va hayotiy yo‘lini ongli tarzda belgilashga qodir bo‘ladi. Bu esa zamonaviy ta’limning eng yuqori maqsadi — mustaqil fikrlovchi, ma’naviy barkamol va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash g‘oyasiga xizmat qiladi. O‘zini anglash jarayonining metodik asoslari shaxsni rivojlantirishning reflektiv, interaktiv

va kommunikativ mexanizmlarini o'z ichiga oladi. O'qituvchi bu jarayonning boshqaruvchisi sifatida o'quvchining ichki dunyosiga yo'l topa olishi, u bilan hamfikir, hamdard va hamkor bo'lishi zarur. Faqat shunda ta'lim jarayoni shaxsning tashqi bilim olishi emas, balki ichki kashfiyoti va ruhiy o'sish makoniga aylanadi. Ta'limning haqiqiy ma'nosi ham ana shunda, "Insonni inson sifatida kashf etish va uni ichki yetuklik sari yetaklashdir!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Hasanboeva, O., To'xtaxodjayeva, M. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
2. Yo'ldoshev, J.G', & Usmonov, S.A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
3. G'oziev, E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010.
4. Saidahmedov, N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi nashriyoti, 2003.
5. Ochilov, M. Ta'limda innovatsion jarayonlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
6. Raxmonov, S. O'quvchilarda shaxsiy refleksiya va o'zini anglash ko'nikmalarini shakllantirish asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
7. Nazarov, Q. Psixologiya asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
8. Zunnunov, A. Shaxs psixologiyasi va o'zini anglash muammolari. – Toshkent: Fan, 2018.
9. Jalolov, J. Ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2016.
10. Qodirova, F. O'quvchilarning o'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Fan va ta'lim, 2021.